

практично неминуча в тому реальному світі...Сприймає це не упокорено, болісно, як трагедію...» [1].

Отже, Таня Стус у дитячій книзі «Де Ойра?» осмислює Стусів мотив «самособоюнаповнення» в категоріях відчуження і бажання побути наодинці, аби усвідомити власні мрії, переживання, вкотре розцвісти, тобто радіти життю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коцюбинська М. Поетове «самособоюнаповнення» (Із роздумів над поезією і листами Василя Стуса». *Сучасність*. 1995. № 6.
2. Купріян О. Кав-кава для мамі... Рецензія на книгу Т. Стус «Де Ойра?». URL: <http://www.barabooka.com.ua/kav-kava-dlya-mami/> (дата звернення: 20.03.2018).
3. Содомора Х. Ойра, яка теж потребує часу для «самособоюнаповнення». Рецензія на книгу «Де Ойра?» Т. Стус. URL: <http://www.chytomo.com/issued/ojra-yaka-tezh-potrebuje-chasu-dlya-samosoboynapovnennya> (дата звернення: 20.03.2018).
4. Стус Т. Де Ойра? Харків : Віват, 2017. 32 с., іл. (серія «Маленьке диво»).
5. Стус Т. для #ПроЧитання: «Не читайте макулатури. Потім так шкода витраченого часу». Інтерв'ю з Савенко К. URL: <http://blog.yakaboo.ua/ru/tetyana-stus-prochytannya/9> (дата звернення: 20.03.2018).
6. Швагер С. «Де Ойра?»: мистецтво «самособоюнаповнення». Рецензія на книгу на книгу «Де Ойра?» Т. Стус. URL: <https://bokmal.com.ua/books/de-ojra-stus/> (дата звернення: 22.03.2018).

Жилін М. В.
(*м. Вінниця*)

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА В ПОЛЬЩІ (початковий етап)

Входження постаті Василя Стуса до польського культурного дискурсу відбулося в травні 1984 року. Саме в цей час на шпальтах часопису *Łącznik polsko-ukraiński* було опубліковано переклад уривку з 12-го запису «З таборового зошиту», написаного двома роками раніше. Тут Стус лаконічно, але емоційно констатує успіх профспілкового руху «Солідарності», що завдяки своїй спрямованості на елементарні потреби робітників охопив широкі верстви польського народу та перетворився на рух політичний. Діяльність лідерів польської опозиції В. Стус ставить у приклад українським елітам. Пієтет, з яким український в'язень сумління говорить про польських антисоветчиків, попри те, що ці оцінки були за великим рахунком

оказіональними, прислужився до справи подальшої популяризації спочатку біографії (з усіма необхідними їй мартирологічними та нонконформістськими елементами), а згодом і творчості українського поета.

Перший етап польського стусознавства можна назвати *ідеологічно-популяризаторським*. У нього чимало спільного з початками стусознавства в Україні. Необхідно акцентувати увагу, втім, на кількох особливостях. Незважаючи на ідентичну міфологізацію образу Стуса в обох традиціях, структура польського стусівського міфу має певні відмінності. По-перше, гіпертрофоване полонофільство Стуса, який лише одного разу торкнувся польських проблем. Так, в Ухвалі Ради столичного міста Варшави за 12.01.2017 рік про надання одному з варшавських скверів імені Василя Стуса, стисла характеристика Василя Стуса має й такі характерні означення, як «*polonofil, rzecznik pojednania ukraińsko-polskiego*» [12]. Або ж: в інтерв'ю, записаному на початку 90-х Богуславом Бакулою у Михайлини Коцюбинської, у розмові про словництво Стуса остання говорить, зокрема: «*Uczył się języków obcych. Posiadał nadzwyczajną wrażliwość językową. Czytał po angielsku, francusku, po polsku*» [2, с. 190], – що є, авжеж, реверансом убік того ж таки уявного Стусового полонофільства.

По-друге, відчутним є намагання виявити інтернаціональну антисоветськість Стуса, дещо редукуючи в ній національно-патріотичний елемент. Володимир Мокрий, говорячи про В. Івасюка, Аллу Горську та В. Стуса, зазначає, що ще до здобуття Україною незалежності польські еліти активно контактували з тими українськими інтелектуалами, які «*w walce o niezależność Ukrainy, gwarantującej prawa człowieka, zaspokajającej potrzeby i godne życie swym wszystkim obywatelom, zapłacili lub gotowi byli ponieść cenę najwyższą – cierpienia w więzieniach czy utratę życia*» [9, с. 85]. Тобто, загальноліберальні цінності тут є головною метою боротьби й самопожертви В. Стуса, тим підґрунтям, на яке спирається загальний принцип «*za naszą i waszą wolność!*».

По-третє, перебільшене значення релігійного аспекту в житті та творчості Стуса. Ідеться навіть не про те, щоб кваліфікувати його як поета релігійного, а про очевидну надлишковість дискурсу про релігійність-нерелігійність його постаті як біографічної, так і творчої. Одним з перших виявів цієї ознаки польського міфу про Стуса є характерний своїм символізмом спогад Анджея Вінченца про перебування в советському Києві другої половини 90-го року, коли його вразили високі *хрести* на могилах трьох мучеників: В. Стуса, О. Тихого та Ю. Литвина [1, с. 484]. Згодом розмови про *християнськість* Стуса (бодай імпліцитну або ж негативну) перейдуть до площини власне літературознавчої.

Усі ці видозміни Стусового міфу є перенесенням власних націоментальних парадигм на чужий міф, символічним привласненням останнього. І цей польський Стусів міф буде підсвідомо відтворюватися в подальших стусознавчих студіях.

Найвиразніше ідеологічно-популяризаторський напрямок представлено в ранніх стусознавчих працях Володимира Мокрого [10], П. Лозінського [8] та Ярослава Подолинського [11] (два останні імені – псевдоніми В. Мокрого). В. Мокрий – один із перших перекладачів поезій Василя Стуса, а також автор популяризаторських дописів, що в них здійснюються спроби й певних узагальнень історико-літературного та загальнокультурного планів. Так, головним концептом життя і творчості Стуса, за Мокрим (він вважає Стуса екзистенціалістом), є «свобода» («wolność»), яка має позитивний характер цінності, відмінної від описових абстракцій Сартра чи Гайдеггера, адже ця свобода є позитивною навіть у ситуації буття до смерті [10, с. 238]. Антитезою свободи у Стуса є неволя в сенсі політичному – насамперед, як ув'язнення народів у радянській імперії. Досягнення свободи – в боротьбі, навіть попри її очевидну безсенсовість. Відтак, головною типологічною ознакою Стусової свободи є свобода від страху смерті, найяскравіше відтворена в поезії «Як добре те, що смерті не боюсь я...» («Jak dobrze, że śmierci się nie lękam») [10, с. 239]. З іншого боку, категорія свободи у Стуса деталізується ще й через декларування свободи національної та громадянських свобод.

Володимир Мокрий (також і під різними псевдонімами) на межі 80–90-х років спорадично займався перекладами з Василя Стуса. Проте перший більш-менш цілісний корпус (вкрай обмеженим накладом – 1500 прим.) таких перекладів з'являється 1990 року в невеличкій збірочці перекладів «Повернення невідомих» («Powroty nieobecnych»), що мала 14 непронумерованих сторінок, на яких опубліковано поезії Ліни Костенко, Василя Голобородька, Ігоря Калинця та Василя Стуса, кожен з яких «мав» свого власного перекладача. Вірші Василя Стуса переклав Віктор Ворошильські [7] – і ці переклади залишаться чи не єдиними аж до відомої спроби Агнешкі Корнеєнко середини 90-х років. Автор передмови – Базилі Назарук – розподіляє всіх поетів покоління «шістдесятників» на дві великі групи: перша – конформісти, які не втратили віру в «ленінські заповіді» та активно співпрацювали з офіційною владою; друга – бунтівники, які або писали «в шухляду», обравши «внутрішній закуток мовчання», або ж – в особливому випадку В. Стуса – «платили найвищу ціну за неприховану самототожність своїх слів і вчинків» [7]. Дуже показовими є короткі характеристики авторів, репрезентованих у збірці: якщо Ліна Костенко, В. Голобородько та І. Калинець

характеризуються насамперед як поети, тобто подаються короткі довідки про можливі властивості та джерела їхньої творчості, то Стус характеризується винятково в мартирологічному річищі. Книжечка ця, як зауважувала Оля Гнатюк, не потрапила навіть до книгарень [3, с. 50].

У 1992 році на сторінках «*Slavia orientalis*» побачила світ стаття варшавського дослідника Богдана Гука із загальним описом тогочасного стану стусознавства [5] з епіграфом «З таборового зошита» (в межах ідеологічно-популяризаторської парадигми ця цитата є своєрідною легітимізацією стусознавчих досліджень). Автор констатує факт невідомості Стуса в Польщі, життя та творчість якого спорадично висвітлювалися по другорядних часописах, зокрема в дописах Я. Подолинські та Б. Назарука – поважних же праць, у яких вивчалася б власне творчість Стуса, майже немає [5, с. 68]. Але і в Україні, як зауважує Б. Гук, творчість Стуса здебільшого обходять мовчанкою. Спричинилися, на думку вченого, до цього два позалітературні фактори: 1) фрагментарність видань, про яку писав Ю. Шевельов; 2) ситуація, яку описав свого часу І. Дзюба: «Коли пишеш про таких людей, як Стус, мусиш насамперед поставити запитання: чи маєш моральне право» [5, с. 71]. Попри те, що автор визнає наявність своєрідного тягаря, який чекає на дослідника Стусової творчості та обумовлюється ореолом Стуса як «сумління новітньої літератури», – попри цю максиму, яку проголошує Іван Дзюба, Б. Гук уважає безумовно контрпродуктивною, ба навіть шкідливою [5, с. 71].

Достатньо критичною є оцінка доробку сучасних стусознавців, серед яких Б. Гук виокремлює Михайлину Коцюбинську як таку, що найкраще орієнтується у творчому доробку поета. Утім, незважаючи на численні дослідження, наприклад, про зв'язок Стуса з надбанням різних філософів та філософій, автори, на думку Б. Гука, обмежуються надто загальними констатаціями, подібними до твердження І. Дзюби про те, що філософи екзистенціалізму могли б знайти найбагатший матеріал саме у творчості Стуса. Розвиваючи свою думку, Б. Гук вказує на дуже перспективний напрямок аналізу зв'язків творчості Василя Стуса з Рільке та Гайдеггером, «думки яких були дуже близькими до думок українського поета» [5, с. 76]. Вказується також на цілковиту недостатність вивчення його прози, літературно-критичних розвідок, перекладів, що негативно впливає на можливість формування цілісного портрета Василя Стуса. Говорячи ж про фрагментарність видання Стусового доробку, Б. Гук усе ж таки не на неї списує достатньо мляве зацікавлення Стусом. Найголовнішою причиною такого стану є розташування Стуса поза провідними парадигмами українського духовного життя [5, с. 77].

Десь у 1992–93 роках розпочинається етап науково-критичного дослідження творчості Василя Стуса. Ідеологічно-популяризаторська лінія, попри це, остаточно не зникає. Одним з рідкісних у цій добі винятків є, наприклад, невелика компаративна стаття Агнешки Корнеєнко [6], присвячена порівнянню функцій та світоглядних навантажень концепту *шлях до свободи* в Івана Франка (шлях долання скелі як місця, призначеного богам – людям же лишається «паділ»), Василя Стуса (прометеївський шлях угору змінюється на християнський – углиб) та Василя Голобородька.

Важливою віхою у справі подолання ідеологічно-популяризаторської одноманітності рецепції Василя Стуса в польській (і не лише) культурі є передмова Олі Гнатюк до антології сучасної української літератури «*Rybo – Wino – Kug*», виданої у Варшаві 1994 року. На відміну від попередньої збірки перекладів, поява цієї розлогої антології (найзмістовнішої за останні 20 років, як зазначають видавці) була зумовлена «зміною канону» та й появою нового обширу літературних фактів, а не суто популяризаційними мотивами. Василь Стус стоїть тут уже не осібно, а являє собою необхідну ланку довшого ланцюга, складові якого – постаті Є. Сверстюка, І. Світличного, І. Дзюби, І. Калинця та В. Голобородька. Автори-кон'юнктурники в цій антології не представлені. Спеціально про Стуса тут говориться мало, хіба те, що для типового інтелігента до 1989-го року він був невідомий (або ж відомий як «ворог народу») [4, с. 10].

Натомість, розлогіше представлено погляди авторки передмови на стан присутності всього покоління в українській гуманітаристиці. Вхідженню «неофіційних» поетів до культурологічного та літературознавчого дискурсу, зазначає Оля Гнатюк, часто, як це не парадоксально, перешкождали їхні однолітки-поети та старші колеги. Дуже часто навіть від 1992 року критерієм для видавців репресованих або «затриманих» поетів є «мартирологічний життєпис, а не естетична вартість». Відтак, у таких антологіях із видатними поетами сусідить «патріотична графоманія».

Творчість Василя Стуса представлена в Антології 17-ма перекладами [4, с. 19–32], серед яких подано раніше опубліковані чотири переклади В. Ворошильського, дві – Агнешки Корнеєнко, а також підготовлені спеціально для цієї антології переклади J. Litwiniuk'a.

ЛІТЕРАТУРА

1. Archiwalia polsko-ukraińskie. Dział III. // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 1997. T. V/VI. S. 477–491.
2. Bokuła B. Skrzydło Dedala: Szkice, rozmowy o poezji i kulturze ukraińskiej lat 50–90 XX wieku. Poznań: Wydawnictwo WiS, 1999. 385 s.

3. Hnatiuk O. Kultura ukraińska w Polsce w latach 1980 – 2000 // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2010. T. XI/XII. S. 47–54.
4. Hnatiuk O. Wstęp // Rybo-Wino-Kur: Antologija literatury ukraińskiej ostatnich dwudziestu lat / Wybór, opracowanie i przedmowa Oli Hnatiuk. Warszawa: Świat literacki i Tyrsa, 1994. S. 5–16.
5. Huk B. Uwagi o stanie badań krytyczno-literackich nad twórczością Wasyla Stusa. Slavia orientalis. 1992. T. XLI. № 1. S. 67–77.
6. Korniejenko A. Tytani i tułacze, czyli poetyckie drogi ku wolności w wymiarze zbiorowym i indywidualnym. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 1993. T. I/II. S. 217–224.
7. Kostenko L., Hołoborod'ko W., Kałyneć I., Stus W. Powroty nieobiecanych / W przekładach: Leszka Engelkinga, Jerzego Jędrzejewicza, Bazylego Nazaruka, Floriana Nieuważnego, Wiktora Woroszylskiego. Ostrowiec świętokrzyski, 1990. 14 ark.
8. Łoziński P. Wasyl Stus. Więźniowie sumienia na Ukrainie // Zomorządność. Kraków, 1987. № 144. S. 2–4.
9. Mokry W. Elity polskie o wolności i niezależności Ukrainy. Od polskiego do ukraińskiego Sierpnia. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze, Kraków: Szwajpolt Fiol, 2010. T. XI/XII. S. 75–95.
10. Mokry W. Wasyla Stusa droga do nipodległej Ukrainy. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 1993. T. I/II. S. 237–242.
11. Podołyński J. Pisarze ukraińscy w walce z rusyfikacją dawniej i dziś. Wasyl Stus. Notatnik polityczny. Pismo Liberalno-Demokratycznej Partii «Niepodległość». Lublin, 1988. № 2/listopad. S. 20 – 78.
12. Uchwała NR Rady miasta stołecznego Warszawy (№ 1195 od 12.01.17).

Зелененька І. А., Крупка В. П.
(*м. Вінниця*)

ВАСИЛЬ СТУС, ТАРАС МЕЛЬНИЧУК, ВОЛОДИМИР ЗАБАШТАНСЬКИЙ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНИ

Україна як образ-символ часто функціонує у віршах у формі «ідеї для себе» [6, с. 166], як пошук свого світу, особливо у віршах поетів, чия творчість припала на 1960–80-х рр. ХХ століття, почасти – завдяки своєрідному лицарському культу України.

До Поділля у цій парадигмі причетні: дисидент Василь Стус, Володимир Забаштанський, поет, котрий втратив зір і кінцівки, але виховав плеяду герметистів, і Тарас Мельничук (гуцул, котрий працював на Поділлі, відбув перший термін у Вінниці, другий – в Зоні 36, де й Василь Стус).